

ALEKSANDR FAYNBERG LIRIKASIDA ICHKI MAKON POETIKASI

Abdurashidova Marjona Sanjarbekovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Xalqaro jurnalistika fakulteti, 1-bosqich talabasi

marjonaabdurashidova546@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 30.03.2026

Revised: 31.03.2026

Accepted: 01.04.2026

KALIT SO'ZLAR:

Ichki makon, ruhiy makon, qalb geografiyasi, poetik makon, subyektiv makon, lirik qahramon, badiiy tafakkur, ichki dunyo, ruhiy holat, zamonaviy o'zbek she'riyati.

Mazkur maqolada Aleksandr Faynberg lirikasida ichki makon (inner space) poetikasi tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti sifatida shoir she'riyatida qalb makoni, ruhiy geografiya va subyektiv makon tushunchalarining badiiy ifodasi o'rganiladi. Maqolada Faynberg lirikasida ichki dunyo qanday poetik makonga aylanishi, ruhiy holatlarning makon obrazlari orqali ifodalanish mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida badiiy makon nazariyasi hamda fenomenologik yondashuv asosida ichki makonning semantik va estetik funksiyalari yoritiladi. Natijada Faynberg lirikasida ichki makon inson ruhiyatini ifodalovchi muhim poetik kategoriya ekanligi asoslab beriladi.

Kirish

Adabiyotshunoslikda makon tushunchasi badiiy matnning muhim kategoriyalaridan biri sifatida qaraladi. Badiiy makon nafaqat voqealar sodir bo'ladigan joyni bildiradi, balki asarning semantik va estetik tuzilishini belgilovchi muhim omil ham hisoblanadi. Makon orqali asarda obrazlar tizimi shakllanadi, qahramonning ichki holati ochiladi hamda badiiy mazmun chuqurlashadi. Shu bois zamonaviy adabiyotshunoslikda makon faqat geografik

tushuncha emas, balki murakkab poetik kategoriya sifatida talqin qilinadi. Adabiyotda makon tushunchasi bilan bog‘liq muhim yo‘nalishlardan biri — ichki (subyektiv) makon nazariyasidir. Ichki makon insonning ruhiy dunyosi, xotiralari, hissiy holatlari va ongiy jarayonlarini o‘zida mujassam etgan badiiy makon shaklidir. Bu turdagi makon tashqi voqelikdan ko‘ra ichki kechinmalar bilan bog‘liq bo‘lib, lirik asarlarda ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi. Ichki makon orqali shoir inson qalbining murakkab qatlamlarini poetik obrazlar orqali ifodalaydi.

Ichki makon nazariyasini falsafiy jihatdan asoslashda Gaston Bachelard ning qarashlari muhim o‘rin tutadi. Uning *The Poetics of Space* asarida makon inson ongida shakllanadigan subyektiv tajriba sifatida talqin qilinadi. Bachelard fikriga ko‘ra, uy, xona, burchak kabi makon obrazlari insonning ichki dunyosi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular ruhiy holatlarning poetik ifodasiga aylanadi. Badiiy makonning strukturasi o‘rganishda Yuri Lotman ning semiotik nazariyasi ham muhim ahamiyatga ega. Lotman badiiy matni belgilar tizimi sifatida talqin qilib, makonni semantik tuzilmaning asosiy komponentlaridan biri sifatida ko‘rsatadi. Uning fikriga ko‘ra, makon badiiy matnda ma‘no hosil qiluvchi tizim bo‘lib, u orqali obrazlar va g‘oyalar o‘zaro bog‘lanadi (*Struktura khudozhestvennogo teksta*). Aleksandr Faynberg poetikasida ichki makon muhim badiiy xususiyat sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir she‘riyatida tashqi makon ko‘pincha ichki ruhiy holatning ifodasi sifatida talqin qilinadi. Tun, sukut, yo‘l, osmon kabi obrazlar orqali inson qalbining ichki geografiyasi yaratiladi. Bu jarayonda makon real voqelik emas, balki ruhiy tajribaning poetik modeli sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur maqolaning maqsadi — Faynberg lirikasida ichki makon poetikasini tahlil qilish, qalb makoni va ruhiy geografiyaning badiiy ifodalanish mexanizmlarini aniqlash hamda shoir poetikasida subyektiv makonning semantik va estetik funksiyasini ochib berishdan iboratdir.

Faynberg lirikasida qalb makoni va ichki dunyo

Aleksandr Faynberg lirikasida qalb makoni va ichki dunyo poetikasi markaziy badiiy kategoriyalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir she‘riyatida makon an‘anaviy geografik tushuncha sifatida emas, balki inson ruhiyati bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan subyektiv makon sifatida talqin qilinadi. Bu makon tashqi voqelikdan mustaqil holda mavjud bo‘lib, lirik qahramonning ichki kechinmalari, xotiralari va ruhiy holatlari bilan belgilanadi. Faynberg poetikasida qalb makoni insonning ichki dunyosini ifodalovchi badiiy model sifatida shakllanadi. Shoir uchun qalb — bu oddiy hissiy markaz emas, balki murakkab ruhiy makon bo‘lib, unda iztirob, umid, yolg‘izlik va xotira kabi kechinmalar

o‘zaro kesishadi. Shu sababli Faynberg lirikasida qalb ichki geografiya sifatida namoyon bo‘ladi, ya’ni unda ruhiy “hududlar”, “chuqurliklar” va “bo‘shliqlar” mavjud.

Shoir she’riyatida ichki dunyo poetikasi introspektiv xarakterga ega. Lirik qahramon tashqi olamdan ko‘ra o‘z ichki kechinmalariga murojaat qiladi. Bu jarayonda ichki dunyo statik emas, balki doimiy harakatdagi ruhiy makon sifatida tasvirlanadi. Hissiy holatlar o‘zgarib borar ekan, ichki makon ham o‘zgaradi — kengayadi, torayadi, bo‘shliq yoki to‘ldirilganlik hissini hosil qiladi. Faynberg lirikasida subyektiv makon tushunchasi alohida ahamiyatga ega. Bu makon obyektiv borliqdan farqli ravishda inson ongida shakllanadi. Shoir ko‘pincha tashqi makon elementlarini ichki ruhiy holatning ifodasi sifatida qayta talqin qiladi. Masalan, tun — faqat vaqt birligi emas, balki ichki sukut va yolg‘izlik makoni; osmon — tashqi kenglik emas, balki ichki erkinlik va umid timsoli sifatida namoyon bo‘ladi.

Faynberg she’riyatida ruhiy holatlarning makon orqali ifodalanishi poetik parallelizm asosida amalga oshadi. Ya’ni tashqi makon obrazlari ichki kechinmalar bilan uyg‘un holda tasvirlanadi. Bu esa shoir poetikasida ichki va tashqi makonning o‘zaro singishiga olib keladi. Shoir lirikasida tez-tez uchraydigan obrazlar — tun, sukut, bo‘shliq — ichki makonning asosiy poetik elementlari hisoblanadi:

tun — ichki yolg‘izlik, tafakkur va ruhiy chuqurlikni ifodalaydi

sukut — ichki dialog, javobsizlik va ongiy to‘xtalish holatini bildiradi

bo‘shliq — ma’naviy izlanish, yo‘qotish yoki ichki bo‘shlik ramzi sifatida talqin qilinadi

Bu obrazlar orqali Faynberg inson qalbining murakkab va ko‘p qatlamli tuzilishini badiiy shaklda ifodalaydi. Ular oddiy tasvir vositalari emas, balki semantik markazlar bo‘lib, she’rning asosiy mazmunini shakllantiradi. Faynberg she’rlarida ichki holat ko‘pincha bevosita aytilmaydi, balki aynan shu makoniy obrazlar orqali sezdiriladi. Bu esa shoir poetikasida implitsit ifoda ustuvor ekanini ko‘rsatadi. O‘quvchi makon obrazlarini tahlil qilish orqali lirik qahramonning ruhiy holatini anglaydi. Shunday qilib, Faynberg lirikasida qalb makoni va ichki dunyo poetikasi subyektiv makon, ruhiy geografiya va makoniy obrazlar tizimi orqali shakllanadi. Bu esa shoir poetikasini zamonaviy o‘zbek she’riyatida ichki dunyoni badiiy makon sifatida talqin etgan muhim hodisalardan biriga aylantiradi.

Ruhiy geografiya va poetik makon strukturalari

Aleksandr Faynberg lirikasida ruhiy geografiya tushunchasi ichki makon poetikasining eng muhim va murakkab komponentlaridan biri hisoblanadi. Ruhiiy geografiya — bu inson qalbining makoniy modelidir, ya’ni unda hissiyotlar, xotiralar, iztiroblar va umidlar ma’lum “makoniy shakl”ga ega bo‘ladi. Faynberg poetikasida bu jarayon orqali ichki dunyo badiiy

makon sifatida quriladi. Ruhiiy geografiya nazariyasini tushunishda Gaston Bachelard ning qarashlari muhim ahamiyatga ega. U makonni inson ongida shakllanuvchi subyektiv tajriba sifatida talqin qiladi (The Poetics of Space). Bachelard fikriga ko'ra, badiiy makon insonning ichki kechinmalari bilan bog'liq holda ma'no kasb etadi. Faynberg she'riyatida ham aynan shu yondashuv kuzatiladi: makon tashqi real muhit emas, balki ruhiy tajribaning poetik ifodasidir. Faynberg lirikasida makonning psixologik talqini ustuvorlik qiladi. Shoir makonni tasvirlash orqali aslida ruhiy holatni ifodalaydi. Masalan, kenglik — erkinlik yoki umidni, torlik — iztirob yoki ichki bosimni anglatishi mumkin. Bu yerda makon fizik emas, balki psixologik kategoriya sifatida ishlaydi. Shu sababli shoir poetikasida makon har doim hissiy mazmun bilan to'ldirilgan bo'ladi. Faynberg she'riyatida ichki va tashqi makon munosabati o'ziga xos tarzda shakllanadi. Tashqi makon (tun, yo'l, osmon, sukut) ko'pincha ichki makonning aks-sadosi sifatida namoyon bo'ladi. Ya'ni tashqi tasvirlar ichki ruhiy holatning metaforik ifodasi vazifasini bajaradi. Bu esa badiiy makonda dual struktura — ichki va tashqi qatlamlarning o'zaro uyg'unligini yuzaga keltiradi. Badiiy makonning strukturasini ilmiy tahlil qilishda Yuri Lotman ning semiotik nazariyasi muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Lotman badiiy matnni belgilar tizimi sifatida talqin qilib, makonni ma'no hosil qiluvchi struktura sifatida izohlaydi (Struktura khudozhestvennogo teksta). Faynberg poetikasida ham makon oddiy fon emas, balki semantik yuklamaga ega faol element sifatida ishtirok etadi. Faynberg lirikasida poetik makonning semantik funksiyasi bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi:

makon ruhiy holatni ifodalovchi vosita sifatida ishlaydi makon obrazlari orqali yashirin (implitsit) ma'no yaratiladi

makon she'rning umumiy semantik strukturasini tashkil etadi makon lirik qahramonning ichki dunyosini modellashtiradi. Shoir she'riyatida makon ko'pincha aniq chegaralarga ega emas — u noaniq, o'zgaruvchan va subyektivdir. Bu esa ruhiy geografiyaning asosiy xususiyati bo'lib, unda makon qat'iy emas, balki dinamik va hissiy xarakterga ega bo'ladi. Shunday qilib, Faynberg lirikasida ruhiy geografiya va poetik makon strukturalari ichki va tashqi makonning o'zaro aloqasi, makonning psixologik talqini hamda uning semantik funksiyasi orqali shakllanadi. Bu esa shoir poetikasini zamonaviy adabiyotda makonni ruhiy kategoriya sifatida talqin etgan muhim badiiy tizimlardan biriga aylantiradi.

Xulosa

Aleksandr Faynberg lirikasida ichki makon muhim poetik kategoriya sifatida namoyon bo'ladi. Shoir she'riyatida qalb makoni orqali inson ruhiyati chuqur va ko'p qatlamli tarzda ochib beriladi. Ichki makon insonning hissiy holatlari, xotiralari va ruhiy izlanishlarini

ifodalovchi badiiy model sifatida xizmat qiladi. Faynberg poetikasida ruhiy geografiya poetik mazmuni chuqurlashtiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Makon orqali inson qalbining ichki tuzilishi, uning ziddiyatlari va izlanishlari estetik shaklda ifodalanadi.

Natijada Faynberg poetikasi zamonaviy o'zbek she'riyatida makon tushunchasining yangi — subyektiv va ruhiy talqinini namoyon etuvchi muhim badiiy hodisa sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aleksandr Faynberg — Saylanma.
2. Aleksandr Faynberg — Tanlangan asarlar.
3. Gaston Bachelard — The Poetics of Space.
4. Yuri Lotman — Struktura khudozhestvennogo teksta.
5. Najmiddin Komilov — Adabiyot nazariyasi.

